

AF, MAĞFİRET VE TÖVBE KAVRAMLARININ YAYGIN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet MÜFTÜOĞLU*
E-mail: my24@hotmail.de

Citation/©: Müftüoğlu, M. (2017). Af, mağfiret ve tövbe kavramlarının yaygın din eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3, 51-68.

Öz

İnsan, yaratılmışların en şerefli ve en mükemmel olmasına rağmen, zaman zaman yaratana, bazen de insanlar ve diğer mahlûklarla olan münasebetlerinde bilerek veya bilmeyerek yanlışlıklar yapabilmektedir. İnsanın gerek yaratana gerekse diğer insanlara karşı yanlış davranışları onun iki şeyle karşı karşıya kalmasına sebep olur: Ya yanlış davranışından dolayı bir cezaya çarptırılması ya da affedilmesi. İşlenen suç Allah'a karşı ise ceza ve af mercii sadece Allah'tır. Ancak işlenen suç insana karşı ise af ve cezalandırma hususunda Allah ile birlikte insanın da affetme veya ceza talep etme hakkı olsa da affin tercih edilmesi toplumsal barış açısından son derece önemlidir. Affin zıttı olan ceza ise, bireyler arasında kavgaya, kin ve nefrete sebebiyet verebilmektedir. Müslümanın günlük dini hayatını yakından ilgilendiren, af, Allah'ın af ve mağfireti, tövbe ve istiğfar kavramları yaygın din eğitiminde sıkça kullanılmaktadır. Kur'an ve hadislerde de af ve tövbenin faziletinden bahsetmektedirler.

"Af, Mağfiret ve Tövbe Kavramlarının Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışmamızda Kur'an ve sünnette af ve mağfiret kavramları, af-tövbe ilişkisi, Allah'ın affı ve mağfireti, tövbenin kabul şartları gibi hususlar ile affin ahlâkî ve insanî yönü yaygın din eğitimi açısından yorumlanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Yaygın din eğitimi, af, mağfiret, tövbe

* Dr., Esenyurt İlçe Müftüsü.

Abstract

THE EVALUATION OF THE CONCEPTS OF AMNESTY, FORGIVENESS AND REPENTANCE IN TERMS OF NON-FORMAL RELIGIOUS EDUCATION

Eventhough man is the most honorable and perfect of the created beings, he sometimes may make mistakes in his relationships with his creature or other created. His false steps, either against his creator or against other human beings causes him to face with two things: either being punished for his mistake or forgiven. If the crime is against Allah, then the decision maker for punishment and amnesty is only Allah. However, if the crime committed to another man, the man also has the right to demand forgiveness or punishment about amnesty and punishment, but also preferring forgiveness is very important in terms of social peace. The punishment which is the opposite of amnesty, can cause conflict, grudge and hatred among the individuals. The forgiveness and forgiveness of Allah, repentance and trust concepts that are closely interested in the daily religious life of The Muslims, are frequently used in widespread religious education. In Qur'an and hadith, they mention about the virtues of forgiveness and repentance.

In this study that has the topic of "The Evaluation of the Concepts of Amnesty, Forgiveness and Repentance in terms of Non-Formal Religious Education", the concepts of amnesty and forgiveness in Quran and Sunnah, the relation between amnest and penitence, amnesty and forgiveness of Allah, the acceptance conditions of penitence, moral and humanistic direction of forgiveness are interpreted in terms of religious education.

Keywords: Non-formal religious education, amnesty, forgiveness, penitence

Giriş

İnsanı şerefli bir varlık olarak yeryüzüne halife olarak tayin eden ve sadece kendisine kulluk etmek için yaratan Yüce Allah, (Zariyat, 51:56) şeytana kulluk etmemesi ve şeytanın kendisi için apaçık bir düşman olduğunu bildirmesine rağmen, (Yasin, 36:60) şeytanın yanlış yola sevk etmesi sebebiyle o Allah'ın emir ve yasaklarına muhalif davranışlar sergilemektedir. Bu davranışlar Kur'an ve hadislerde "zenb", "ism" "hata" olarak geçmekte, Türkçemizde ise günah olarak bilinmekte ve Müslümanın dini yaşantısında önemli bir yer teşkil etmektedir. İşlenen günah, bir ibadetin yerine getirilmemesi, haram olan bir fiilin işlenmesi gibi ister tamamen yüce Allah'ın kendisine karşı olsun, ister insan ilişkileriyle alakalı İslam ahlakının ihlali gibi kullarına karşı olsun, taraflar arasında bir hakkın doğmasına vesile olmaktadır. İnanmayan insan için günah işlemek onda herhangi bir endişe gerektirmezken, inanan insan günahından ötürü Allah'a karşı suçluluk duygusu içerisine girmekte, pişmanlık duymakta ve bir an önce kendisini affettirmenin yolunu aramaktadır. Mesela, Hz. Ademle Havva, yüce Allah'ın; "*şu ağaca yaklaşmayın yoksa*

zalimlerden olursunuz” (Bakara, 2:35) yasağına rağmen, şeytanın kandırmasıyla yasağı çiğliyorlar, (Bkz. Bakara, 2:36) ancak daha sonra hatalarını anlayarak, “Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.” (Araf, 7:23) şeklindeki itiraf ve dualarıyla Allah’tan mağfiret talep ediyorlar. Görüldüğü gibi Hz. Âdem ve Hz. Havva, hatalarını anlayıp, pişmanlıklarını dile getirmişler ve Allah’a yönelerek af talep etmek suretiyle O’na tövbe etmişlerdir.

İnsan ilişkilerinde ortaya çıkan uyumsuzluklarda ise genelde taraflar karşılıklı öfke, kin ve nefret gibi duygular içerisine girer. Bu duygular genelde kardeşlik bağlarının bozulmasına, zedelenmesine hatta kopmasına sebep olabilmekte ve toplumsal barışın bozulmasına sebebiyet vermektedir. Böyle durumlarda din kardeşliğinin ve toplumsal barışın bozulmaması için yapılması gereken şey, Kur’an’ın ve Hz. Peygamberin tavsiyeleri ile af yolunu seçmektir ki, bu davranış güzel ahlakın bir alametidir.

Hz. Adem’in duasıyla Kur’an bize, mü’min bir günah işlediğinde Allah’ın kendisini affetmemesi halinde uğrayacağı zararı ve bunun için ne yapması gerektiğini öğretirken, *“...Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize de ağır yük yükleme. Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma, bizi affet, bizi bağışla, bize acı. Sen Mevla’mızın, kafirlere karşı bize yardım et” (Bakara, 2:285) ifadeleriyle de hata ile veya unutarak yapılan hatalarından dolayı Allah kullarına, af talep etmelerini, hata ve unutma durumunda da ne yapmaları gerektiğini öğretiyor. Yusuf suresinde Yusuf’un kardeşlerinin: “Ey babamız bizim için günahlarımızın affını talep et zira biz hata işledik”, Yakub’un da: “Sizin için Rabbimden af talep edeceğim, şüphesiz ki O affedici ve merhamet edicidir” (Yusuf, 12:97, 98) ayetleriyle Yüce Allah Yusuf’un kardeşleri vasıtasıyla, kasıtlı olarak suç işleyenlere affa giden yolu öğretiyor. Yine aynı şekilde, anne babası ve kardeşleri hep beraber Mısır’da “Yusuf’un yanına girdiklerinde (Yusuf) ana babasını kucakladı ve ‘güven içinde Allah’ın iradesiyle Mısır girin’ dedi” (Yusuf, 12:99) ayetiyle Hz. Yusuf vasıtasıyla kendisine karşı yanlış yapılan kişiye de takip etmesi gereken üstün ahlakın yolunu gösteriyor.*

Yaygın din eğitiminin en önemli merkezini oluşturan camilerde (Cebeci, 2005, s.211) yapılan din eğitimi faaliyetlerinin başında vaazlar, hutbeler, yazın öğrencilere açılan yaz kursları, yetişkinlere yönelik cami dersleri gelmektedir (Keyifli, 2012, s.232). Camilerdeki söz konusu bu eğitim faaliyetine katılan insanlar, gerek namaz gerekse oruç ve hac gibi diğer ibadetlerde, özellikle de bu ibadetlerin yapılması esnasında ve dualarda Allah’ın yakınlığını, hatalarından dolayı yapmış oldukları tövbe ve istiğfarın neticesini kalplerinde hissetmek veya bilmek istemektedirler. Nitekim, kulların Allah’a olan yakınlıklarını ve hatalarından dolayı kendilerinin Allah’ın yanındaki durumlarının ne olduğunu merak ettiklerini Kur’an bize bildirmektedir. Bakara suresi 186. ayetindeki *“Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, dua ettiğinde dua edenin duasına karşılık veririm”* ve Hicr suresi 49. ayetteki *“Kullarıma benim gerçekten çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olduğumu bildir”* ifadeleriyle Yüce Allah, Hz. Peygamberden, kendisinin kullarına

yakın olduğunu ve dua ettiklerinde dualarına icabet edeceğini, kendisinin çok bağışlayıcı ve esirgeyici olduğunu, kullarına bildirmesini istiyor.

Bütün çağlarda, eğitimin iki amacı olmuştur: Öğretim ve iyi davranışlar (Russel, 1981, s.38). Bugünkü yaygın din eğitiminin gayesi ise “İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları konusunda Müslümanları bilgilendirmek, dini ve ahlaki problemlerin çözümünde onlara rehberlik ve dini danışmanlık yapmak ve her durumda dini hayatını canlı tutmaktır.” (Doğan, 2012, s.271). Allah’a karşı günahından ötürü, Allah’ın rızasını kaybetme endişesi içerisine giren bir mü’minin, insanlarla barışık olmaması halinde huzurlu ve mutlu olduğu düşünülemez. Bundan dolayı, gerek Allah ile kulları arasındaki barışın, gerekse kulların kendi aralarındaki barış ve huzurun sağlanması için yukarıda zikredilen Allah’ın af ve mağfireti, tövbenin önemi, kullar arasında affın fazileti gibi konulara yaygın din eğitiminde sıkça yer verilmesi bir zarurettir. Zira adını barıştan alan İslam dini, kul ile Allah’ın ve kulların birbirleriyle barış içerisinde olmasını istemektedir. Allah ve kulları arasındaki barışa ve toplumsal bütünleşmeye, ahlaki yardımlaşma ve dayanışmaya katkı sağlayacak olan bu barışın gerçekleşmesinde kaliteli bir yaygın din eğitiminin rolü son derece önemlidir.

Çalışmamızın gayesi, konumuzla doğrudan alakalı ayet ve hadisler doğrultusunda yaygın din eğitiminin verildiği yerlerin merkezi olan cami ve mescitlerdeki toplumun geniş bir kesimine hitap eden ve yaygın din eğitiminde görev yapan müftü, vaiz ve imam-hatiplere, din eğitiminin muhatapları olan Müslümanlara Yüce Allah’ın şanından ve Hz. Peygamber’in örnek ahlakının özelliklerinden biri olan af ve merhamet konularının fazileti ile Allah’ın af ve mağfiretine açılan tövbe ve istiğfar kapısının açık olduğu hususunun canlı tutulması konusunda rehberlik etmek, böylece bir nebze de olsa toplumsal barışa katkı sağlamaktır.

Bu çalışmamızda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır:

- Af ve mağfiretin ilahî yönü nedir?
- Allah’ın af ve mağfireti için kulun yapması gereken hususlar nelerdir?
- İnsanlar arasında affın fazileti ve önemi nedir?

Kaynak taraması yöntemiyle elde ettiğimiz bilgileri yorumlayarak hazırladığımız çalışmamız, öncelikle Allah’ın affı ve mağfireti, insanlar arasında affın fazileti, tövbe ve tövbenin kabulü ile ilgili ayet ve hadisler çerçevesinde sürdürülmüştür. “Af, mağfiret ve tövbe” kavramlarının lügat manaları İbn’ül-Manzur’un “*Lisan-ül Arab*” adlı eserinin yardımıyla çıkartılmıştır. Konuyla alakalı hadisler Buhari, Müslim, Ebu Davud, İbn-i Mace, İbn-i Hanbel’in Müsned’i gibi sahih hadis kitaplarından tespit edilmiştir. Konunun fıkhi ve ahlaki yönünü ilgilendiren hususlar için Şerh’u Fethi’l-Kadîr, el-Muğni, Bidayet’ül-Müctehid, İhya-u Ulum’ud-din, gibi temel eserlerden istifade edilmiştir.

“Af, Mağfiret ve Tövbe Kavramlarının Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi” başlığını taşıyan çalışmamız sadece yaygın din eğitimi açısından değerlendirilmiştir.

Konunun örgün eğitim açısından değerlendirilmesi ise başlı başına bir çalışmayı gerektirmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Af (afv) Kavramı

“Af” yok etmek, silip süpürmek, fazlalık, artık gibi manalara gelir. “Afv” bir ahlâk ve hukuk terimi olarak genellikle kötülük ve haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni bağışlama ve cezalandırmaktan vazgeçme anlamlarında kullanılmaktadır (İbn. Manzur, t.y.). Allah’ın isimlerinden olan “el-afüv”, “el-afv” kelimesinden türemiştir. Gunahtan kurtarmak ve cezayı terk etmek demektir. El-Leys’e göre af “Allah’ın kullarını bağışlamasıdır, Allah-u Teâlâ Afuvdur, Gafurdur.” Afv, Allah’ın kulun günahını silmesi demektir. Aynı kökten gelen “Afiyet” ise hastalığın zıddı olan sıhhat anlamında kullanılmıştır. “Muafât” ise insanlara eziyet etmekten ve insanların eziyetinden uzak olmak anlamındadır (İsfahanî, t.y.)

“Afv” kelimesi Kur’an’da, birinde “fazlalık” diğeri “bağışlama” manasında olmak üzere iki ayette geçmektedir (Bakara, 2:219, El-Araf, 7:199). Af ayrıca beş ayette Allah’ın sıfatı olan “Afuv”, bir ayette insanların sıfatı olarak “Âfîn” şeklinde, yirmi yedi ayette de çeşitli fiil kalıplarında kullanılmıştır (Çağrı, 1988, s.394). Bu ayetlere çeşitli vesilelerle ileride temas edilecektir.

1.2. Mağfiret Kavramı

“Afv” kavramıyla hemen hemen aynı anlamda kullanılan “mağfiret” kavramı, Kur’an’da “ğafir, ğafur, ğaffar, ğufrân, mağfiret ve istiğfar” kalıplarında 234 yerde geçmekte ve “örtmek, gizlemek, birinin kusurunu ifşa etmeyip bağışlamak” manasına gelen gafr (gufrân) kökünden türemiş olup, Allah’a nispet edildiğinde, “kulunun günahını örtüp bağışlaması” anlamına gelmektedir. Ragıb el-İsfahanî’ye göre “kişinin kusurunun, Allah’tan bağışlanmasını talep etmesi anlamına gelen “istiğfar” da aynı kökten gelmektedir. Mağfiret kavramının hadis literatüründe aynı anlamda sıkça geçtiğini görüyoruz (Bebek, 2003, ss.313-314).

1.3. İstiğfar Kavramı

Ayetlere ve hadislere bakıldığında Allah’ın af ve mağfiretinin tövbe ve istiğfarla alakasının olduğu görülmektedir. Allah’tan af talep etmek anlamında olan istiğfarı, Kur’an’da genelde kulun günah olarak nitelendirilen çirkin davranışından sonraki pişmanlığını ifade ederek günahının bağışlanması için Allah’a yalvarması, yakarması ve O’na iltica etmesi, yapılan bu tövbe ve istiğfarı Allah’ın kabul etmesini ise Allah’ın af ve mağfireti olarak görüyoruz (Ali İmran, 3:135; Nisa, 4:64, 106, 110).

1.4. Tövbe Kavramı

Kulun günahı ve Allah’ın mağfiretiyle alakalı olan “tövbe” kavramı ise Arapça “tevb, metab” kökünden türemiştir. Kuşeyri’ye göre “geri dönmek, rücu etmek, dönüş yapmak”

anlamında, dinen hoş görülme şeye, yani günah olanı terk edip övgüye layık olanlara yönelme” şeklinde tarif edilmektedir. Allah’a nispet edildiğinde ise, “kulun tövbesini Kabul edip lutuf ve ihsanıyla ona yönelmesi” manasına gelir. İnsanların birbirlerine karşı yaptıkları davranışlarından dönmeleri için af ve itizar, yani özür dileme kelimeleri kullanılır. Kur’an’da seksen sekiz yerde geçmekte olan tövbe kavramı otuz beş yerde Allah’a, diğerlerinde ise insanlara nispet edilmektedir (Topaloğlu, 2012, ss.279-283).

2. Affin İlahi Yönü

2.1. Allah’ın Affi ve Kulun Tövbesi

İnsanı yeryüzünün halifesi ve en mükemmel bir şekilde yaratan Yüce Allah, ondan kendisine kulluk etmesini istemiştir. İnsan kendisinden istenen kulluk vazifesini yerine getirirse Allah’ın rızasını kazanmış, onunla barışık olmuş, şayet zaman zaman kulluk vazifesini tam olarak yerine getiremeyip bilerek veya bilmeyerek, unutarak veya hataen yanlış yaparsa Allah’ın rızasını kaybetmiş olur. Kullarına olan sonsuz rahmeti, acıması ve sevgisi sebebiyle Allah kullarını hemen cezalandırmak istememekte, günah işlediğinde kullarının nasıl davranması ve günaha ısrar etmemesi gerektiğini bildirmektedir. “*Şu ağaca yaklaşmayın*” emrini unutan ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem, Allah’ın bu emrini unutmuş ve arkasından hemen tövbe etmiştir. Allah da Hz. Âdem’in tövbesini kabul etmiştir (Bakara, 2:35, 37). Allah’ın emrine uymayarak O’nun rızasını kaybettiğini düşünen Âdem, pişmanlığını dile getirmiş, rızasını kaybettiğini düşündüğü Rabbi ile tekrar barışmıştır.

Kullarının günahlarını bağışlayan anlamındaki, Allah’ın en güzel isimlerinden biri olan “*afüv*” ismi, affin ilahi yönünü en güzel şekilde ortaya koymaktadır. Gerek Kur’an’da gerekse hadislerde Yüce Allah’ın affından, af ve mağfiretinin genişliğinden, O’nun affi sevdiğinden, kullarına affi vadetmesinden, hoşgörülü ve merhametli olduğundan bahsedilmektedir. Mesela; bir ayette, aslında yenmesi haram olan leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilenlerin mecbur kalırsa saldırmadan ve sınırı aşmadan (bunlardan) yemesinde bir günah olmadığını ve Allah’ın çok bağışlayıcı (Bakara, 2:173) olduğu bildirilirken, bir başka ayette, vasiyet edenin bir hata veya günah işlemesinden korkarak (tarafların) aralarını düzeltmesinde, kendisine günahın olmadığı zira Allah’ın bağışlayıcı ve esirgeyici (Bakara, 2:182) olduğu vurgulanmakta, böylelikle affin ilahi yönüne dikkat çekilmektedir. Yine aynı şekilde, “*Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size çirkin şeyleri yapmayı emreder. Allah ise size kendisi tarafından bağışlama ve lütuf vaad ediyor. Şüphesiz Allah’ın (lütufu) geniştir. O bilendir*” (Bakara, 2:268) ayetinde, şeytanın insanlara çirkin işleri emretmesine karşılık, Allah’ın af ve mağfirete davet ettiği görülmektedir. Dolayısıyla din eğitimcisinin, günah işleyen insanları terhib ve terhib yoluyla Allah’ın affına yönlendirmesi af kapısının açık olduğunu hatırlatması gerekmektedir.

Kendisine inananlara karşı çok merhametli olan Yüce Allah, günahlarından ve hatalarından ötürü kendilerine zarar veren kulları için, “*De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden*

kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Zümer, 39:53) ifadesiyle kullarının adeta gönüllerine dokunarak kendisinin rahmet ve mağfiretini, ümitsizliğe kapılmalarını hatırlatıyor, af talep ederlerse, cinsi ne olursa olsun bütün günahları bağışlayacağını müjdeliyor ve Allaha başka günahları affedecek kimsenin olmadığına dikkat çekiyor. Söz konusu bu ayetin sonunda, *"innehu huvel ğafur-u-rrahim"* şeklindeki ifadeyle kendisinin "gafur" ve "rahim" sıfatlarını te'kid ile belirterek kullarına güven veriyor. Başka bir ayette Allah-u Teala, çirkin bir iş yaparak kendisine zulmedenlerin, günahlarından dolayı af talep etmeleri halinde, *"günahları Allah'tan başka kim bağışlar"* (Âl-i İmrân, 3:135) ifadesiyle, din eğitiminin genel hedeflerinden olan, kulun her hâlükârda kendisiyle irtibatını devam ettirmesi gerektiğini hatırlatıyor. Bu iki ayetteki (Zümer, 39:53, Ali İmran, 3:135) ve bu ayetlerdekilere benzeyen durumlarda da Allah'ın affi söz konusu olduğu için bazı fıkıhçılar bu duruma *"af mertebesini"* adını vermişlerdir (Muhammed Ebu Zehra, 1986, s.48).

İslâm gelmeden önce, cahiliye çağında yapılan bazı işler, İslâm gelince yasaklanmış, fakat daha önce bunları yapanlar affedilmiştir. Yine bazı şeyler İslâm'ın ilk günlerinde kesin olarak haram kılınmamış; fakat daha sonra bunlar hakkında kesin emirler gelmiştir. Mesela içkinin haram edilmesi böyledir. İçkinin kesin olarak yasaklandığını bildiren ayet gelmeden önce içki içenler Allah tarafından affedilmiş olup, bundan dolayı hesaba çekilmeyeceklerdir. Aynı şekilde İslâm'a yeni girmiş birinin haram olduğunu bilmeyerek yaptığı şeylerden de sorumlu tutulmayacağını, onların Allah tarafından affedileceğini bildiren ayetler mevcuttur.¹

Allah'ın af ve mağfiretini bildiren Kur'an'daki ayetler, O'nun affediciliğinin ilahi bir vasıf olduğunun delilidir. Affin ilahî yönünü bilen ve ona inanan kul, günahı ne kadar büyük ve çok olursa olsun, hayata ve dine bağlanabilir ve onun bu inancı ebedi hayattaki durumu konusunda ümitsizliğe kapılmasını önleyebilir.

Söz konusu ayetlerin yanında Allah'ın af ve mağfiretinin genişliğini bildiren birçok hadis mevcuttur. Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadise göre *"Bir kul, günah işler de günahını kabul eder ve affetmesi için Allah'a yalvarırsa, bu durum defalarca da olsa Allah'ın o kulu affedeceği bildirilmektedir."* Nevevî'ye göre hadiste şuna işaret vardır; "Tövbekâr olan ve Allah'a yalvarma yolunu bilen bir kulun günahı yüz kere, bin kere belki daha çok tekrerrür etse de her defasında tövbe etse yahut bu mükerrer günah yığınının tamamı hakkında

¹ "İnanıp iyi işler yapanlara ve bundan böyle (Allah'a karşı gelmekten) korundukları ve inanıp iyi işler yaptıktan sonra (yasaklardan) sakınıp, inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri taktirde, daha önce yediklerinden ötürü bir günah yoktur. (Allah onları affetmiştir.) Allah güzel davrananları sever." Maide, 5:93, "... Geçmişte olanlar müstesna" Nisa, 4:22-23.

Allah'a pişmanlığını arz etse, tövbesi sahih olur ve kabul buyrulur ki, müminler için en büyük müjdedir." (Zebidi, 1980b, s.424).

Yukarıda zikredilen ayet ve hadislerde görüldüğü gibi, zaruret durumunda istemeyerek, bilerek ve kasıtlı olarak şeytanın yanıltması ile işlenen günahları, kulun günahını kabul etmesi ve tövbe etmesi halinde, velev ki defalarca işlemiş olsa Allah'ın affedeceği müjdesi vardır.

Yaygın din eğitiminde sıkça ele alınan konularından biri olan tövbe, kulun, Allah'a uzaklaşmaktan tekrar O'na yaklaşmaya dönmesidir. O da geçmişte yapılan günahtan vazgeçmektir (Nevevi, 1979, s.62). Günahtan dönmek, vazgeçmek anlamına gelen tövbe, bütün dinlerde mevcut bir özelliktir. Tövbe bir uyanış, bir silkiniştir (Kara, 1988, s.50). İmam-ı Gazali'ye göre tövbe, sıra ile üç şeyin birleşme ve intizamından meydana gelen bir manadan ibarettir. Bunlar da ilim, hâl ve fiildir. Önce ilim, sonra hâl sonra da fiil gelir. Birinci ikinciyi, ikinci de üçüncüyü gerektirir. Bu değişmeyen ilahî bir sünnettir. İlim demek, günahın büyük zararlarını, Allah ile kul arasında bir perde olduğunu bilmektir. Kul bunu kesin olarak bildiği vakit, onun rızasını kaybetme korkusuyla içinde bir elem ve acı duyar. Rızasını kaybetmesine sebep olan söz konusu işten dolayı duyduğu acıya nedamet (pişmanlık) denir. Bu acı iyice kalbi kapladığı vakit bundan yeni bir vaziyet meydana gelir. Buna da hâl, mazi ve istikbal ile ilgili olan bir işi kast ve irade denir ki bu da, yapmış olduğu kusuru hemen terk etmek ve bu kötülüğü ebediyen yapmamaya azmetmektir. İşte ilim, günahların öldürücü bir zehir olduklarını tasdikten ibarettir. Bu imanın nuru kalpte parladığı an, orada nedamet ateşini yaktırır. Kalbini yakan bu ateşle kaybettiğini tedarik etmeye yönelir. Demek ki ilim, nedamet ile hâl ve istikbalin terki, geçmişi telafi ile ilgili maksadın husulünde birbirini takip eden üç mefhumdur ki hepsine birden tövbe denir (Gazzali, 1975, s.12).

Mü'minin dini hayatında tövbe son derece önemlidir. Zira tövbenin vücubu ve fazileti ayet ve hadislerle sabittir. Kur'an-ı Kerim'de, Mü'minlerin korktuklarından emin, umduklarına nail olmaları için Allah'a tövbe etmeleri, (Nur, 23:31) nasuh tövbesi ile tövbe etmeleri (Tahrim, 66:8) ve Allah'tan af talep etmeleri (Hud, 11:3) istenilerek af ve tövbenin vücubuna, Allah'ın çok tövbe edenleri ve çok temizlenenleri sevdiği bildirilerek, tövbenin faziletine işaret edilmektedir (Bakara, 2:222). Hz. Peygamber de "*Günahlardan tövbe eden, hiç günah işlememiş gibidir*" (İbn Mace, Kitabu'z-Zühd, 30) sözleriyle bu ayetleri teyit etmektedir.

Tövbenin kabulü demek; Allah'ın, işlediği günahından dolayı kulunu affetmesi onu bağışlaması demektir. Zira Kur'an'da yer verilen "*O, kullarının tövbesini kabul eden, kötü hareketlerini bağışlayandır.*"(Şûra, 42:25) "*O, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul edendir.*" (Mü'min, 40:3) şeklindeki bu iki ayette ve benzeri diğer ayetlerde tövbenin Allah tarafından kabul edileceğine işaret edilmektedir. Sadece kabul etmekle kalmayıp, kulunun tövbe etmesinden dolayı Allah'ın sevineceğini, Hz. Peygamber de müjdelemektedir.

Nitekim Ebu Hureyre'den ulaşan bir rivayete göre, Allah şöyle buyurmuştur: *“Ben kulumun beni zannı üzereyim. Beni zikrettiği zaman ve yerde onunla beraberim. Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın kulunun tövbesinden dolayı sevinci, sizden birinin çölde kaybettiği şeyi bulmasından dolayı olan sevincinden daha çoktur.”* (Nişaburi, 1992) Burada Allah'ın sevincinden maksat, tövbe eden kulundan razı ve hoşnut olmasıdır.

Nisa suresi 64. ayetindeki *“tevvab”* kavramı kullarının tövbeleri kabul eden anlamında Allah'a izafe edilmiş ve mübalağa sığası ile kullanılmıştır. Bu da Allah'ın günahları affetmeyi çok sevdiğinin bir işaretidir. Hadislerde de Allah'ın gündüz günah işleyen için gece, gece günah işleyen için gündüz rahmet kapısını açık tutup, kulunun tövbesini beklediğine (Nevevi, 1983, s.64), Allah'ın kulunun tövbesinden dolayı sevindiğine (Nevevi, 1983, s.63) dair müjdelere bulunmaktadır. Buhari'de geçen bir hadise göre de, günah işlemekten masum olmasına rağmen, Hz. Peygamber'in de günde yetmiş defa (Nevevi, 1983, s.63), bir diğerinde yüz defa tövbe ettiğini (Nevevi, 1983, s.63) bildirmesi, tövbenin önemini ortaya koymuş oluyor ve din eğitiminde üzerinde durulması gereken önemli bir husus olduğunu hatırlatıyor.

2.2. Tövbenin Şartları

Her ne kadar, her çeşit günahattan dolayı tövbe mümkün olsa ve kabulü ümit edilse de ulemaya göre tövbenin bazı şartları vardır. Şayet işlenen günah, kul ile Allah arasında ise, kul hakkına taalluk etmiyorsa, bu tür günahlardan tövbe etmek için günahı terk etme, yaptığı işe pişman olma ve bir daha o günahı işlememeye, asla o günaha dönmemeye azmetme şartı vardır. Bu üç şarttan biri olmazsa tövbe sahih olmaz. Eğer işlenen günah kul hakkına taalluk ediyorsa yukarıdaki şartlarla beraber, dördüncü bir şart daha vardır ki; hak sahibine hakkını vermektir. Eğer bu hak, mal cinsinden ise kişi, o malı sahibine vererek helâlleşmelidir. Sözelimi, eğer birine zina suçu isnat ederek iftirada bulunmuş ise ya onu ispat etmesi ya da iftira ettiği kimseden af talep etmesi gerekir. Eğer birinin gıybetini yapmış ise, helâlleşmesi gerekir. Ayrıca günahların tamamından tövbe etmesi gerekir. Şayet bir kısmından dolayı tövbe ederse ehl-i sünnet alimlerine göre hangi günahına tövbe etmişse o günah için sahih olur, diğerleri kalır. (Nevevi, 1983, ss.62-63)

Kur'an yapılan kötülüğün peşinden yapılan iyiliğin, kötülüğün silinmesine, dolayısıyla ona verilecek cezanın affedilmesine sebep olduğunu (Hud, 11:114) bildiriyor. Hz. Peygamber de kendisine gelerek günah işlediğini bildiren bir kimseye bu ayeti okuyarak, adamın iyilik yapmasını emretmiştir (Müslim, *Kitabü'l-Tevbe*, 7). Dolayısıyla insan, nasıl olsa kötülük yaptım diyerek, aynı günahı tekrar yapmamalı, aksine bir iyilik yaparak o günahın affedilmesini Allah'tan istemelidir.

Tövbenin kabulü ve günahın affedilmesi için, tövbenin geciktirilmemesi, hemen günahın peşinden yapılması gerekir. Zira, Kur'an'da artık dünyadan tamamen ümidini kesmiş,

ölümün yaklaştığını anlamış bir vaziyette iken yapılan tövbenin kabul edilmeyeceğine işaret edilmiştir.²

Yaygın din eğitimi açısından Allah'ın affına ve tövbeye baktığımızda; vaaz ve nasihatler vasıtasıyla günahının bilincine yani ilmine vakıf olan kulun, nedamet ve pişmanlık haliyle günahına üzüleceği, günahının neticesinde karşılaşacağı kötü sonuçları hatırlayacağı, bunun için de günahından tövbe ederek, günahları terk etme gibi, olumlu yönde bir davranış geliştireceği ümit edilir. Günahkâr insan tövbe ile Allah'ın rızasını kazanmış olmanın verdiği ümitle yeniden O'na yönelebilir, inanç ve imanını kuvvetlendirebilir, böylece doğru ve dürüst davranışlar sergileyebilir.

3. Affın İnsani Yönü

Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında, af, ilahî bir vasıf ve güzel ahlak sahibi insanların meziyetlerindedir. Suçluya hak ettiği kadar, suça denk bir ceza vermek adaletin gereği olmakla beraber, Kur'an'a göre affetmek, takvaya en yakın olan bir davranıştır (Bakara 2:237).

İnsanlar arasında af; kısas ve tazminat gibi herhangi bir hakkı almayı sahibine bağışlamaktır (Gazzali, 1975, s.407). Yüce Allah'ın "*Afv'a sarılmayı*" (Araf, 7:107), emretmesi, "*affın ve bağışlamanın takvaya daha yakın olduğunu*" bildirmesi, (Bakara, 2:237) "*birbirlerinin kusurlarını affedenlerden, büyük günahlardan ve çirkin işlerden sakınan müminlerin öfkelendiklerinde bile birbirlerini bağışladıklarını*" (Şura, 42:37) ve "*halkın kusurlarını affettiklerini, Allah'ın da ihsan eden kullarını sevdiğini*" (Ali-İmran, 3:134) bildirmesi affın faziletini göstermektedir.

İslam öncesi cahiliye toplumunda kötülüğe kötülükle muamele etmek genel bir anlayış idi. Günümüz toplumunda da benzer düşünce ve uygulamalara rastlamamız mümkündür. Kötülüğe iyilikle muamele genelde zayıflık, korkaklık, pısrıklık ve acizlik olarak kabul edilmekte ve cezalandırma yoluna gidilmektedir. Halbuki Kur'an'da "*Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir cezadır. Ama kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükafatı Allah'a aittir*" (Şura, 42:40) ifadeleriyle mü'minler affetme erdemine davet edilirken, "*Onlar bağışlasınlar, hoş görsünler, Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz!*" (Nur, 24:22) ifadeleriyle de insanların birbirlerini bağışlamasının Allah'ın kullarını bağışlamasına vesile olacağı bildirilmektedir.

İbn-i Zübeyr "*Affa sarılmayı*" emreden Araf suresinin 107. ayetini şöyle yorumlamaktadır: Ayet her ne kadar Hz. Peygamber'e hitap etmekte ise de Allah'ın bu ayeti insanların ahlâkı hakkında indirmiştir. Bu ayet biz insanlar için birbirimizin kusurunu affetmek, birbirimize iyiliği emredip, münker ve fena şeylerden sakındırmak, kendisini ve Rabbini bilmez

² "Makbul olan tövbe, kötülükleri yapıp da onlardan herhangi birine, ta ölüm gelince "ben şimdi gerçekten tövbe ettim" diyenlerin değildir. Allah indinde makbul olan tövbe, kötülüğü ancak cahillik sebebiyle yapıp sonra da çarçabuk vazgeçip tövbe edenlerin tövbesidir". Nisa, 4:17-18.

cahillerden yüz çevirip, ahlak dışı sözlerine ve hakaretlerine karşılık onlara mukabele etmemek gibi, insanlarla olan münasebetlerimizde itibar edilecek bir ahlâkî kaynaktır” (Zebidi, 1980c, s.105).

Belli başlı hadis kitaplarında af konusuna özel bölümlerin ayrılması ve bu bölümlerde Hz. Peygamber’in affediciliği, Müslümanların birbirlerinin hatalarına, özellikle kadınlara, çocuklara ve yetimlere karşı affedici ve müsamahakâr olmaları hususunda pek çok hadislerin zikredilmesi (Çağırıcı, 1988, ss.394-395), yine mev’iza türünde yazılmış ahlak kitaplarında ayet ve hadislerle af konusuna yer verilmesi, affın önemine delil teşkil ederken, Hz. Peygamber’in “Allah, muhakkak surette kötülüğü affeden kişiyi aziz kılar!” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/235, 238) sözü de affın faziletine dikkat çekmektedir. Görüldüğü gibi, affetmek İslam’ın inananlarda bulunmasını istediği ahlaki erdemlerden biridir.

Râgıp el-İsfahanî affın sağladığı mutluluğa, cezalandırma yoluyla ulaşılamayacağını, bu faziletin insana topluluk içinde itibar kazandıracağını belirterek, özellikle cezalandırma gücü ve imkânı bulunanların buna rağmen affı tercih etmelerini saygıdeğer bir davranış olarak nitelendirmektedir. Bu bakımdan affın tebliğ ve eğitim metodu olarak da önemi büyüktür.

Söz konusu hususlara ilaveten Kur’an’da affın ıslah edici yönüne de işaret edilmiş (Şura, 42:40), Hz. Muhammed’in İslam dinini tebliğdeki başarısı, onun davranışlarındaki inceliğe, yumuşak kalpli olmasına bağlanmış ve kendisine bağışlayıcı olması öğütlenmiştir (Ali İmran, 3/159). Bu sebeple bütün İslâm eğitimcileri af ve müsamahayı eğitimin vazgeçilmez metotları arasında göstermişlerdir (Çağırıcı, 1988, s.394).

Bilindiği gibi İslam anlayışına göre herhangi birine yapılan haksızlığa “zulüm”, haksızlığı yapana “zalim”, haksızlığa uğrayana da “mazlum” denmektedir. Mazlumun, zalim aleyhinde şikâyetinde bulunması, bedduada bulunması ve cezalandırılmasını Allah’tan istemesi her ne kadar hakkı ise de affetmesi mekârim-i ahlâktandır. Bu sebeple, Müslümanlar arasında huzur ve barışın hâkim olması için din eğitiminde affın önemine ve ahlaki bir meziyet olması hususlarına ağırlık verilmelidir.

4. Hz. Peygamber’in Af Örnekliği

İnananlar için Yüce Allah tarafından bir model kılınan (Ahzab, 33:21) Hz. Peygamber her konuda olduğu gibi eğitim ve öğretimde onlara örnek olmuştur. Zira insanları eğitmede ve dini tebliğde kullandığı en etkili metotlardan biri, onun güzel ahlakı ile insanlara örnek olması idi (Abdul Fettah Ebu Gudde, 1997, s.64). Affın insani yönüyle ilgili Müslüman için en güzel örnek de yine Hz. Muhammed’dir. İslam eğitim metotlarında önemli bir yeri olan örnek olma ve metot sunma yöntemi, İslam kaynaklarında sıkça görülen yöntemlerdendir. Bu yönleme göre, eğitici ve öğretici eğitime muhatap olan kişilere bizzat kendi tutum ve davranışlarıyla örnek olurlar. Öğretmek istedikleri değerlere uygun ideal tutum ve

davranışları da onlara model olarak gösterirler. Gerek çocuklar gerekse yetişkinler örnek almak ve taklit etmek suretiyle davranışlar geliştirirler. İnsanın yapısında mevcut olan taklit etme ve örnek alma özelliği dikkate alınarak uygulanan örnek alma metodu din eğitiminde kullanılan en etkili metotlardandır (Cebeci, 2005, ss.78-79).

Yüce Allah Hz. Peygamber'denden affedici olmasını istemiştir (Araf, 7:199). Bundan dolayı da insanların hatalarını bağışlamak onun en bariz vasıflarından olmuştur. İnananlar için güzel bir örnek (Ahzab, 33:21) olan ve alemlere rahmet olarak gönderilen (Enbiya, 21:107) Hz. Peygamber'in kendisine her türlü kötülüğü reva gören insanları affetmesi, onları bağışlayarak ashabına ve tüm insanlığa örnek olması, İslam din eğitimi açısından son derece önemlidir. Hayatına baktığımızda onun gerçekten rahmet peygamberi olduğunu görmemek mümkün değildir. Gerek peygamberlikten önce gerekse peygamberliği döneminde Hz. Peygamber'in, insanların, şahsına yaptıkları hakaretleri, haksızlıkları affettiğini, ashabına ve ümmetine de affi tavsiye ettiğine dair birçok söz ve fiillerine rastlamaktayız. O Kur'an'ın affetmeye dair emir ve tavsiyelerini (Bkz. Bakara, 2:263; Ali İmran, 3:133-134; Nur, 24:22; Şura, 42:37; Teğabün, 64:14; Zuhruf, 43:89) bizzat uygulayarak affetmenin faziletini ve en büyük insanlık değeri olduğunu bütün insanlığa göstermiştir (Boladı, 2013, s.33).

Hz. Peygamber'in hayatında onun affediciliği ile birçok örnek olay bulunmaktadır. Bunlardan en dikkati çekenlerden biri Taif seferi dönüşünde meydana gelen olaydır. Hz. Peygamber peygamberliğinin ilk yıllarında, Mekke'de müşriklerin gerek şahsına gerekse Müslümanlara yaptıkları eziyetlerin yoğun olduğu bir dönemde, azatlı kölesi Zeyd b. Haris ile birlikte Taif'e, İslâm davasına gönül verecek, kendisini destekleyecek birilerini bulma amacıyla, Taif'lileri İslâm'a davet etmek üzere gitmişti. Taif'teki bütün kabileler, kendilerini teker teker İslâm'a davet eden Hz. Peygamber'in davetini kabul etmemekle kalmayıp, onu ve Zeyd'i taşa tutmuşlardı. Öyle ki bu olay esnasında Hz. Peygamber'in ayakları ve Zeyd'in başı yaralanmış, kanlar içinde kalmıştı. Kendilerine yapılan bu hakaret ve saldırıdan kurtulan Hz. Peygamber ve Zeyd, yol kenarında bulunan bir üzüm bağına girdiler. Bir üzüm ağacı gölgesinde oturup ellerini açan Hz. Peygamber, kendisine bunca hakaret ve eziyeti yapan insanlar hakkında bile, bedduada bulunmamış, onları adeta yaptıklarından dolayı bağışlamıştı (Hirevî, 1982, ss.365-366).

Hz. Peygamberin peygamberliği dönemindeki en sıkıntılı döneminde kendisine bu eziyeti ve zulmü reva görenleri affetmesi, tüm Müslümanlar ve İslam eğitimini üstlenmiş tüm din eğitimcileri için, eğitimde uygulamaları gereken en güzel örneklerden sadece biridir.

İkinci bir misal ise; Hz. Peygamber Mekke'yi fethettiği gün, Mescid-i Haram'a dolmuş bulunan müşriklere ve Mekkelilere hitaben yaptığı konuşmasında, kendilerine ne şekilde muamele yapılacağını merakla bekleyen ve onun ne derece merhametli olduğunu bilen Kureyş hep bir ağızdan hayır umduklarını belirtmiş, Hz. Peygamber de, *"Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi ben de size: "Artık bugün size geçmişten dolayı kınama ve muaheze*

yoktur' derim; haydi gidiniz, azatlısınız" şeklindeki ifadeleriyle, kendilerini hakka, adalete, hürriyete, eşitliğe ve bir peygamber irşadına karşılık, her fenalığı ona reva gören zalim bir kavmi umumî bir af ile affetmiştir (Zebidi, 1980a, ss.313-314). Bu insanlar arasında Hz. Peygamberin amcası Hamza'yı şehit eden Vahşi'de bulunmaktaydı. Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, kendisine bunca hakaret ve eziyeti yapan insanlar hakkında bile, bedduada bulunmamış, onları adeta yaptıklarından dolayı bağışlayarak ashabına, ümmetine ve tüm insanlığa örnek olmuştur. Hz. Yusuf'un kendisini kuyuya atan kardeşlerini affettiği gibi o da kendisine ve ashabına yıllarca eziyet eden ve doğup büyüdüğü Mekke şehriden hicret etmesine sebep olan Mekkeli'lere af kapısını açmış, onların kötülüklerine karşı iyilikle muamele etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu davranışı diğer Müslümanların da kalplerindeki kin ve nefretin, husumetin ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

O'nun gerek şahsına gerek ashabına yapılan haksızlıkları yapanları affetmesi ile ilgili örnekler, affetmenin önemini ve faziletini Hz. Peygamber üzerinden gösteren ahlaki erdemlerdir. Çünkü o İslam'ın eğitim metodunu uygulayan, İslam'ı yaşayarak öğreten bir eğitimci idi (Müslim, Salatü'l-Müsafirin, 18). O bu davranışlarıyla aslında Yüce Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmanın gereğini yapmış ve ashabını da bu konuda eğitmiştir.

5. Af, Mağfiret ve Tövbe'nin Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi

Bilindiği gibi, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları konusunda inananları aydınlatmak, batıl inanç ve hurafelerden arındırarak, onların ibadet ve yaşantılarının sağlıklı bir şekilde yapılandırılmalarına yardımcı olmak (Doğan, 2012, s.272), yaygın din eğitiminin en önemli amaçlarından biridir. "Allah'ın af ve mağfireti ile tövbe ve istiğfar" konularıyla alakalı yukarıda zikredilen ayetler ve hadisler bugünkü yaygın din eğitiminin amaçlarına ışık tutmaktadır.

Din eğitimi her şeyden önce, bir bilgi meselesidir. Ancak dinle ilgili bilgiler sırf malumat olsun diye öğretilmez. Zira dini bilgilerin vicdanımıza mal olması ve bir inanç sistemi halinde benliğimize kazandırılması söz konusudur. Bu bilgilerin insanın iç dünyasında iman, irade ve moral gücü olarak yer alması istenirken, bir taraftan da namaz ve oruç gibi ibadetler insan iradesini güçlendirmeye yönelik hareketler olarak görülmektedir (Işık, 1987, s.35).

Yaygın din eğitimi vasıtasıyla, yine yaygın din eğitiminin önemli mekanlarından olan camilerde her kesimden insana ulaşan imam, vaiz ve müftüler, özellikle Cuma ve bayram günlerinde, mübarek gün ve gecelerde, yaptıkları dua ve vaazlarında, çoğu Müslümanların duymaktan hoşnut oldukları, Allah'ın af ve mağfireti ile tövbe ve istiğfar kavramlarını sıkça kullanmaktadırlar. Dolayısıyla konu başlığımızın anahtar kavramları olan "af" ve "mağfiret" kavramları ile "tövbe" kavramı, Allah'ın kullarını affetmesi ve insanların birbirlerini affetmesi gibi hususlar yaygın din eğitiminin hedef kitesini ilgilendiren önemli konu ve kavramlarından biridir. Zira yaygın din eğitiminin hedef kitleleri olan cami cemaati, okul öncesi yaştaki çocuklar, okula devam eden gençler ve çocuklar, Kur'an kurslarına devam eden

kursiyerler (Doğan, 2012, s.274), yaygın din eğitiminin amacı doğrultusunda, Müslümanın günlük dini hayatının parçalarından olan, Allah'ın af ve mağfireti, tövbe ve istiğfar, ahlaki bir vasıf olan insanların birbirini affetmesi konularında aydınlatılmalıdır. Ancak bu yapılırken hedef kitlenin yaş, cinsiyet, bulunduğu ruh hali vb. hususlar dikkate alınarak, her kitlenin durumuna göre yöntem belirlenmelidir. Belirlenen yöntem iletilmek istenen muhtevanın doğru anlaşılmasına ve üzerinde düşünülmesine yardımcı olacak biçimde seçilmelidir (Doğan, 2012, s.283) Buna göre, af ve mağfiret, tövbe ve istiğfar konuları gençlere, orta yaşlılara ve bunların anlayış seviyelerine ve buldukları ortamlara göre farklı yöntemlerle anlatılmalıdır. Sözelimi cami cemaati ile cezaevindeki mahkûma, yaşlı ile gence, hatta aynı yaşta fakat farklı sosyal ve kültürel yapıya ve anlayışa sahip olan kişilere aynı konuyu aynı yöntemle anlatmaya kalkmak, eğitimin ve özelde din eğitiminin genel hedeflerine ve Hz. Peygamber'in eğitim ve tebliğde uyguladığı yöntemle uygun düşmeyecektir. Hz. Peygamber, cemaat içerisinde anlayış ve kavrayış bakımından farklı kişilerin olduğunu hiçbir zaman göz ardı etmezdi. Bunun için de her şeyi herkese söylemezdi. Çünkü değişik anlayış ve kavrayışta olan insanlar, duyduklarıyla yanlış hareket edebilirlerdi (bkz. Buhârî, *Kitabü'l-Edeb*, 76). Enes b. Malik'in rivayetine göre, Hz. Peygamberle birlikte yol arkadaşlığı yapan Muaz b. Cebel'e Allah Resulünün "Ya Muaz" diye üç defa seslenmesinden sonra, "Hiçbir kul yoktur ki Allah'tan başka tanrı olmadığına kalbiyle tasdik ederse Allah onu cehenneme haram kılar" sözü üzerine Muaz'ın: "Bunu insanlara söyleyerek sevinmesinler mi?" sorusu üzerine Rasulüallah: "hayır haber verisen insanlar buna güvenirlere de amel etmekten kaçınırlar" (Zebidi, 1980a, s.127) şeklinde buyurarak eğitimde anlayış ve kavrayış farklılıklarına göre hareket edilmesi hususuna dikkatimizi çekmektedir.

Bugünkü yaygın din eğitiminin de anlayış ve kavrayış bakımından çok geniş bir hedef kitlesi mevcuttur. Hz. Muhammed'in tebliğ ve eğitim görevini üstlenmiş din görevlileri, imamlar, vaizler, K.K. öğreticileri, muhataplarının sosyal, kültürel ve tahsil durumlarını göz önünde bulundurarak onların durumlarına uygun metotları seçebilmeli, hatta aynı anda sohbet ettikleri, vaaz ve nasihat ettikleri cemaatleri arasında bile farklı sosyal, kültürel çevreden insanların olabileceğini, ilk defa camiye gelmiş bir insanın olabileceğini hesaba katarak, Kur'an ve Sünnete uygun bir üslup ve metodu uygulamalıdır.

Yukarıda zikredilen tövbe, af ve mağfiretle ilgili ayetler insana, bir taraftan Allah'a karşı işlediği günahın ötürü içinde bulunduğu huzursuzluktan kurtulma yolu olan tövbe ve istiğfar kapılarını gösterirken, diğer taraftan da takvaya daha yakın olan insanlar arasında affetmenin ve bağışlamanın faziletini ve önemini öğretmektedir.

Sonuç

Çalışmamızda ele aldığımız hususlar göstermektedir ki insanın işlemiş olduğu günah ne olursa olsun, Allah'ı tanıdığı, O'nun affına sığındığı müddetçe, Allah tarafından affolunacağına dair ayet ve hadislerde müjdelere vardır. Affetmeyi çok seven Yüce Allah,

günah işlemek suretiyle haddi aşan kullarından, *“Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin* (Zümer, 39:5) şeklindeki ifadeleriyle, kendi rahmetinden ümit kesmemelerini ve rahmetinin her şeyi kuşattığını (Araf, 7:156) bildirmek suretiyle onları müjdelemektedir.

Fakat unutulmamalıdır ki, günahından dolayı Allah’ın kulunu affetmesi için birtakım şartlar vardır. Bunlardan biri de günahkâr kulunun tövbe etmesidir. Tövbe aslında kulun, bütün hatalarına rağmen Yüce Allah ile irtibatını, alakasını kesmediğinin, kesmek istemediğinin, O’na inandığının ve rahmetine güvendiğinin bir göstergesidir. Şartları yerine getirilerek yapılan tövbeleri kabul edeceğini Allah Kur’an-ı Kerim’de, Hz. Peygamber de hadislerinde, hatta yapılan tövbeden dolayı Allah’ın hoşnut olduğunu belirtmektedir. Buna kısaca Allah’ın affi diyoruz ki, din eğitimcisinin görevi aslında Allah ile kulu arasındaki bu irtibatı ve alakayı kul açısından canlı tutmaya yardımcı olmaktır.

Yaygın din eğitiminde görev alan din görevlileri, çalışmamızın esasını teşkil eden af ve mağfiret kavramları ile tövbe ve istiğfar kavramlarını ve bu kavramların ihtiva ettiği hususları, İslam’ın temel kaynaklarından Kur’an ve sünnet doğrultusunda, pasif dinleyici durumunda ve anlatılanları almaya hazır olan özellikle cami cemaatini, Kur’an Kursu öğrencilerini ve çeşitli vesilelerle yapılan dini programlara katılanları, Zariyat suresi 55. ayeti gereği fayda verir ümidiyle, Nahl Suresi 125. ayetinde *“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et...”* şeklinde işaret buyurulan hikmet ve güzel öğüt metoduyla davet etmelidir. Yine aynı şekilde Zümer suresi 53. ayetindeki *“De ki, ey kendi aleyhlerine olarak haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir”* ilahi müjdesini onlara özendirme ve sakındırma metoduyla tebliğ etmelidir.

Yüce Allah’ın haram kıldığı hususlar işlenirken, günah işleyen kulun, günahına devam etmemesi, günahı terk etmesi, tövbe etmesi ve af dilemesi telkin edilmeli; korku ve ümit arasındaki dengeyi sağlamak için teşvik ve uzaklaştırma metodunu kullanılarak, bir taraftan günah işlemekten uzaklaştırılmalı, diğer taraftan da tövbeye teşvik edilmeli, Allah’ın af ve mağfiretinin son derece geniş olduğu anlatılmalıdır. İslam dininde esas olan Allah’ın haram kıldığı şeylere yaklaşmamaktır. Ancak bununla birlikte, zaruret gereği, hata ile unutarak veya kasten harama yaklaşılması halinde, Yüce Allah’ın af kapısının açık olduğu, sonradan Müslüman olanların Müslüman olmadan önceki işledikleri günahlarının affedileceği, tövbenin geciktirilmemesi ve hayatın sonlarına tehir edilmemesi gerektiği hususu son derece önemli olup, din eğitiminde bu hususların hatırlatılması, kulun Allah ile olan irtibatı açısından önem taşımaktadır. Yine tövbe etmek durumunda olan kişiye, tövbe etmeden önce günahından pişman olmak, günahı terk etmek ve bir daha işlememeye niyet etmek ve söz vermek gibi birtakım şartların bulunduğu, kul hakkına taalluk eden durumlarda ise hak sahibinin af etmesi gibi şartının da yerine getirilmesi gerektiği hatırlatılmalıdır.

Affin bir de insanî ve ahlâkî yönü vardır ki; bu da insanların birbirlerine karşı suçlarından ötürü birbirlerini affetmeleridir. Nitekim gerek Kur'an'da gerekse Hz. Peygamber'in hadislerinde affin faziletlerinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla, yaygın din eğitiminde görev alan din görevlileri her şeyden önce kendisi cemaatine ve öğrencilerine karşı, affedici olmalı, şefkat ve merhametli davranmalı, şefkat ve merhameti, affetmeyi bizzat kendisi örnek davranışlarıyla onlara göstermelidir.

İnsan için en uygun olanı suç işlememek olmakla birlikte, suç işlediği zaman hak sahibinden tövbe ve özür dilemek suretiyle af talebinde bulunması, hak sahibinin de affetmesi bir fazilettir. Zira affetmek gönüllerdeki husumeti, öfkeyi ve intikam duygularını temizleyerek imanın mekânı olan kalplerdeki ağır yükü hafifletir. İnsanlar arasında sevgi ve muhabbeti artırarak toplumsal barışın sağlanmasına vesile olur.

Kaynakça

- Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. (1992). *Müsned*. İstanbul: Çağrı.
- Boladı, K. (2013). *Peygamber gibi yaşamak*. İstanbul: Kayıhan.
- Buhari, Muhammed b. İsmail (1948). *el-Camiu's-Sahih*. Mısır.
- Çağrı, M. (1988), Af. *İslam Ansiklopedisi* içinde. (C.1, ss.394-395). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bebek, A. (2003). Mağfiret. *İslam Ansiklopedisi* içinde. (C.27, ss.313-314). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cebeci, S. (2005). *Din eğitimi bilimi ve Türkiye'de din eğitimi*. Ankara: Akçağ.
- Derdir, Ebu'l-Berekât Ahmet b. Mahmud b. Ahmed el-Adevi. (t.y.) eş-*Şerhu's-sağir*. Kahire: Darü'l-Fazile
- Doğan, R. (2012). Yaygın din eğitiminin neliği. Recai Doğan & Remziye Ege (ed.) *Din eğitimi el kitabı içinde*. (ss.281-302). Ankara: Grafiker.
- Ebu Davud, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistani. (1992). *Sünen-i ebi davud*, İstanbul.
- Ebu Zehra, Muhammed. (1986). *İslâm hukuku metodolijisi*. Abdülkadir Şener (çev.). Ankara: Fecr.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. (1975). *İhyâ-u Ulumi'd-din*. Ahmet Serdaroğlu (çev.). İstanbul: Bedir.
- Hirevi, Muhammed Emin. (1982). *Peygamberler tarihi*. Muhammed b. Muhammed Efendi (Altı Parmak) (çev.). İstanbul: Hakikat.

- Işık, E. (1987). Gençliğin ruhi ve manevi problemleri, *Marmara Üniversitesi, ISAV Yayınları 13, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 7 (Gençliğin Din Eğitimi ve İnanç Problemleri)* içinde. (ss.29-40) İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı.
- İbn-i Abidin. (1984). *Haşiyetü reddü'l-muhtar*. İstanbul: Kahraman.
- İbn-i Hümmam, Kemalüddin Muhammed b. Abdülvahid. (t.y.). *Şerh'u fethi'l-kadir*. Beyrut.
- İbn-i Kudame, el Makdisi Abdullah b. Ahmed. (t.y.). *el-Muğni*. Beyrut.
- İbn-i Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. (1981). *Sünen-i ibn-i mace*. İstanbul.
- İbn-i Manzur, Cemalüddin, Muhammed b. Mukrim. (t.y.). *Lisanü'l-Arab*. Beyrut.
- İbn-i Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed. (1985). *Bidayetü'l-müctehid*. İstanbul.
- İmam Nevevi. (1983). *Riyadu's-salihin ve şerhi*. Ahmet Ratip Hamuş (şrh). Beyrut.
- Kâsani, Alauddin Ebu Bekr b. Mes'ud (t.y.). *Bedaiu's-sanai-fi tertibi's şeria*. Beyrut.
- Kara, M. (1988). *Tasavvuf ve tarikatler tarihi*. İstanbul: Dergâh.
- Keyifli, Ş. (2012). Camilerde din eğitimi. Nurullah Altaş&Mustafa Köylü (ed.) *Din Eğitimi* içinde (ss.275-296). Ankara: Gündüz Eğitim.
- İbrahim Mustada vd. (1980). *El-Mu'cemu'l-vasit*. Kahire: Daru'l-Fikr.
- Müslim b. Haccac en Nişaburi. (1992). *Sahih-i müslim*. İstanbul.
- El-İsfahani, R. (t.y.). *el Müfredat fi gurubi'l-kur'an*. Beyrut.
- Russel, B. (1981). *Eğitim ve toplum düzeni*, Nail Bezel (çev.). İstanbul: Varlık.
- Serahsi, Şemsüddin Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed. (1983). *el-Mebsut*. Beyrut.
- Şirbini, Muhammed b. Ahmed el-Hatib. (t.y.). *Muğni'l-muhtac ila ma'rifeti elfazi'l minhac*. Mekke.
- Topaloğlu, B. (2012). Tövbe. *İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 41, s. 279-283). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Zebidi, Zeynuddin Ahmed b. Ahmed. (1980a). *Sahih-buhari tecrid-i sarih tercemesi*. (C.1). Ahmet Naim, Kamil Miras (trc). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Zebidi, Zeynuddin Ahmed b. Ahmed. (1980b). *Sahih-buhari tecrid-i sarih tercemesi*. (C.10). Ahmet Naim, Kamil Miras (trc). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Zebidi, Zeynuddin Ahmed b. Ahmed. (1980c). *Sahih-buhari tecrid-i sarih tercemesi*. (C.11). Ahmet Naim, Kamil Miras (trc). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Zellâî, Fahrüddin Osman b. Ali (1315). *Tebyinü'l-hakaik şerhi kenzî'd-dekaik*, Mısır.

Zuhayli, V. (1989). *El-fıkhu'l-islâmi ve edilletühü*. Dimaşk.